

OFELYA SALMANOVA
Azərbaycan Dövlət İqtisad
Universitetinin dosenti, t.ü.f.d.
e-mail: ofelya.salmanova@mail.ru

**XIX ƏSRİN SONU XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ RUSİYADA
TƏHSİL ALMIŞ AZƏRBAYCANLI HƏRBÇİLƏR
VƏ ONLARIN SON TALEYİ**

Açar sözlər: Azərbaycan, Gəncə, Qacar, Cənubi Qafqaz, Rusiya

Ключевые слова: Азербайджан, Гянджа, Гаджар, Южный Кавказ, Россия.

Key words: Azerbaijan, Ganja, Gajar, the South Caucasus, Russia

XIX əsrin əvvəllərindən Azərbaycan ərazilərini işğal edən Rusiya artıq XX əsrin əvvəllərindən etibarən ekspansiya siyasəti yürütməyə başlamışdı.

Rusiyanın bu ekspansiya siyasəti geosiyasi və iqtisadi maraqlarından irəli gəlirdi. Rusiyada fevral inqilabının qələbəsindən sonra (1917-ci il) mərkəzdə və əyalətlərdə Müvəqqəti hökumətin komissarlıqları yaranmışdı [1, s.79-17]. Bununla əlaqədar Azərbaycanda, o cümlədən Yelizavetpolda Fəhlə və Əsgər Deputatları Soveti yaradılmış bir sıra qəza şəhərlərində sovetlər təşkil edilmişdi. Bu zaman Yelizavetpol quberniyası Azərbaycan milli azadlıq hərəkatında mühüm yer tuturdu. Milli azadlıq hərəkatının görkəmli xadimləri Nəsim bəy Yusifbəyli, Xəlil bəy Xasməmmədov, Xudadat bəy Rəfibəyli, Həsən bəy Ağayev və b. bu sahədə iş aparırdılar. Milli azadlıq hərəkatına qarşı mübarizədə erməni-daşnak və bolşevik siyasi partiya və təşkilatları birləşərək, eyni mövqedən çıxış edirdilər. Oktyabr çevrilişindən sonra Bakıda sovet hakimiyyətinin elan edilməsi milli azadlıq hərəkatının gedişində Yelizavetpol quberniyasının mövqeyini daha da möhkəmləndirdi [2].

Cənubi Qafqazda Zaqafqaziya komissarlığı təşkil edildikdən sonra Yelizavetpol quberniyasında hakimiyyət milli şuralara keçdi. Apreldə Zaqafqaziya Demokratik Federativ Respublikasının yaranması elan edildikdə, Yelizavetpol quberniyası onun tərkibinə daxil oldu. Mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılması ilə quberniya onun əsasını təşkil etdi və Azərbaycan torpaqlarının bütünlüklə azad edilməsinin mərkəzinə çevrildi. İyunun 16-da Azərbaycan Milli Şurası və Hökuməti Gəncəyə köçdü. Azərbaycana hərbi yardım üçün dəvət olunmuş türk qoşunları da mayın axırı - iyunun əvvəllərində burada toplanmağa başladı [3]. İyunun 17-də Gəncədə Fətəli xan Xoyskinin sədrliyi ilə 2-ci hökumət kabinəsi təşkil edildi. Gəncə şəhəri 1918-ci il iyunun 17-dən sentyabrın 17-dək olan dövrdə Azərbaycan dövlətinin paytaxtı oldu [6].

1920-ci il mayın 3-də 11-ci Ordunun silahlı dəstələri Azərbaycana soxuldu. Ruslar Qarabağda yuva salmış erməni quldur dəstələrinin bilavasitə köməyi ilə AXC-nin yaratdığı hökumət qurumlarını ləğv etdi. Vaxtilə Rusiya dövlətinə qulluq etmiş bir çox hərbiçilər vətəninin milli quruculuğunda iştirak etdiyinə görə bolşeviklər tərəfindən məhv edildilər. Bunlardan bir neçəsinin həyat, fəaliyyəti və son taleyi haqqında məlumat verməyi lazımlı hesab edirik [1;7;8].

Çar Rusiyası ordusunda xidmət etmiş azərbaycanlı zabidlərdən biri 1855-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuş Bəhmən Mirzənin oğlu Əmir Kazım Mirzə Qacardır [6;6]. O, ilk təhsilini Tiflis klassik gimnaziyasında almış, iyirmi yaşında isə Peterburqdakı Nikolayev süvari

məktəbini bitirmişdir. 1873-cü ildə kornet-zabit rütbəsində Əmir Kazım hərbi xidmət üçün Qafqaz Əlahiddə ordusunun 16-cı Nijeqorod alayına göndərilmişdir. İyirmi beş il bu alayda qüsursuz xidmət edən Əmir Kazım imperiyanın yüksək orden və medalları ilə təltif olunmuşdur.

Əmir Kazım Mirzə Qacar 1881-ci ildə 16-cı Nijeqorod draqun alayının bölüyünə başçı təyin edilmiş, Osmanlı savaşlarında seçildiyinə görə 10 noyabr 1881-ci ildə 2-ci dərəcəli «Müqəddəs Anna» ordeni ilə təltif edilmişdir. Ona, 1882-ci ildə rotmistr rütbəsi verilmişdir. 1883-cü ildə zabitlərin Stavropol hərbi səhra yürüşündə iştirak etmişdir. 1883-1884-cü illərdə alayın hərbi hazırlıq bölüyünə rəhbərlik etmişdir. 1887-ci ildə Süvari Zabıtlar məktəbinə göndərilmiş, kursu uğurla bitirdikdən sonra öz alayına qayıtmışdır. 1891-ci ildə alayın hərbi hazırlıq bölüyünə rəhbərlik etmiş tədrisdəki uğuruna görə 4-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir» ordeni ilə təltif edilmişdir.

Əmir Kazım Mirzə Qacar 1892-ci ildə kiçik rütbəli zabıtləri öyrətmək üçün Tiflisə ezam olunmuşdur. 1893-cü ildə alay hərbi məhkəməsinin üzvü seçilmişdir. 1895-ci ildə podpolkovnik rütbəsi almış Əmir Kazım Mirzə Qacar eskadron komandiri təyin olunmuş, həmin ildə o, Buxara əmirliyinin üçüncü dərəcəli «Parlayan ulduz» ordeni ilə mükafatlandırılmışdır. 1896-cı ilin fevral ayının 26-da imperator III Aleksandrın çarlığının şərəfinə təsis edilmiş gümüş medalla təltif edilmişdir.

Əmir Kazım Mirzə Qacar 1904-1905-ci illər rus-yapon müharibəsinin iştirak etmişdir. O, 1905-ci ildə Amur kazak alayının komandir müavini təyin edilmişdir. Bu alayın tərkibində zəngin döyüş yolu keçmiş, igidliyə görə qızıl silahla mükafatlandırılmışdır.

Əmir Kazım Mirzə Qacar 1909-cu ildə general-mayor rütbəsinə layiq görülmüşdür. O, həmin il ordudan tərxis olunmuş, Tiflis könüllülər piyada dəstəsində qeydə alınmışdır.

Əmir Kazım Mirzə Qacar 1918-ci ildə AXC-nin müdafiə nazirinə məruzə yazaraq orduya çağrılmasını istəmişdi. O, Gəncə şəhərinin komendantı təyin edilmişdir. 1920-ci ildə Gəncə üsyanında iştirak etdiyi zaman bolşeviklər tərəfindən öldürülmüşdür.

Rusiya ordusunda xidmət etmiş azərbaycanlı zabıtlərdən biri də Əmənulla Mirzə Qacar idi [6;6]. 1857-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. O da Bəhmən Mirzənin oğlu idi. Peterburqdakı hərbi kadet korpusunu bitirmiş, 17 yaşında praporşik (gizir) rütbəsi almışdır. Əmənulla Mirzə 1879-cu il iyulun 19-dan xidmətə başlamış, 1882-ci ildə 164-cü Zaqatala alayına ezam olunmuş, 1883-cü ildə podporuçik rütbəsi almış, 1885-ci ildə Şuşada yerləşən yerli komandaya ezam edilmiş, 1886-cı ildə 5-ci bölüyün başçısı olmuşdur.

Əmənulla Mirzə Qacar 1886-cı ildə Kuban Kazak alayının 2-ci piyada batalyonuna xorunji rütbəsinə dəyişilmiş, 1887-ci ildə batalyona başçılıq etmişdir. 1887-ci ildə sotnik (yüzbaşı) rütbəsi almış, 1888-ci ildə hərbi-hazırlıq bolüyünə başçı keçirilmişdir. O, 1889-cu ildə zabıtlər məhkəməsi cəmiyyətinə üzv seçilmişdir.

Əmənulla Mirzə Qacar 1904-1905-ci illər rus-yapon müharibəsinin iştirakçısı olmuşdur. Əmənulla Mirzə Qacar 1906-cı ildə 4-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir», 1907-ci ildə «Müqəddəs Anna» ordenləri ilə təltif edilmiş, 1907-ci ildən 1914-cü ilədək öz alayında şərəfli xidmət yolu keçmişdir.

Əmənulla Mirzə Qacar I Dünya Müharibəsində iştirak etmişdir 1915-ci ildə Kuban Kazak alayının 3-cü batalyonunun komandiri olmuş, həmin ildə polkovnik rütbəsi almışdır.

Birinci dünya müharibəsi illərində Avstriya cəbhəsində vuruşan igid süvari komandirin döyüş fəaliyyəti 1915-ci ildə 4-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir», 1915-ci ildə 2-ci dərəcəli «Müqəddəs Anna» və 4 aprel 1916-cı ildə 3-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir» ordenlərinə layiq görülmüşdür. Döyüşlərdə fərqləndiyinə görə Georgi silahı ilə mükafatlandırılmışdır.

1917-ci ildə Qafqaza qayıdan Əmənulla Mirzə bir müddət Tiflisdə və Şuşada yaşamış, AXC dövründə 1-ci atıcı alayın komandiri təyin edilmişdir. O, 1918-ci ildə general-mayor rütbəsi almışdır.

Bolşevik təzyiqinə dözməyən və bolşevik təhlükəsini əvvəlcədən hiss edən Əmənulla Mirzə İrana mühacirət etmiş Tehrandə hərbi məktəbdə işləmişdir. O, 1937-ci ildə Tehrandə vəfat etmişdir.

Seyfulla Mirzə Qacar (Bəhmən Mirzənin digər oğlu) 1864-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Tiflis ədəbiyyat məktəbinin tam kursunu bitirmiş, 1880-ci ildə çar ordusunun piyada bölməsində praporşik (gizir) rütbəsi ilə xidmətə başlamışdır. 1881-ci ildə Qara dəniz alayına ezam olunmuş, 1882-ci ildə Kuban Kazak alayına göndərilmişdir. 1884-1885-ci illərdə Mərv vilayətinə göndərilmiş, 1886-cı ildə Kuban Kazak qoşunun 1-ci Paltava süvari alayına ezam olunmuşdur [4;6].

1886-cı ildə Tiflisdəki birinci dərəcəli yunkerlər məktəbini bitirən podporuçik Seyfulla Mirzə 152-ci Vladıqafqaz alayında hərbi xidmətə başlamış, Rusiyanın müxtəlif şəhərlərində, süvari diviziyalarında əla xidmətinə görə həmişə fərqlənmişdir.

O, 1888-ci ildə poruçik rütbəsi almış, 1896-cı ildə 156-cı Yelizavetpol alayına dəyişilmiş, 1896-cı ildə imperator III Aleksandrın çarlığının şərəfinə təsis edilmiş gümüş medalla mükafatlandırılmışdır. 1897-ci ildən 1899-cu ilədək həmin alayda müxtəlif vəzifələrdə çalışmış, 1899-cu ildə ştabs-kapitan, 1901-ci ildə kapitan rütbəsi almış, 1912-ci ilədək öz alayında və ezamiyyətlərdə müxtəlif hərbi vəzifələr daşımışdır. Hərbi hissənin zabitlər məhkəməsinin üzvü olmuşdur.

Seyfulla Mirzə Qacar Birinci Dünya Müharibəsi illərində Qərb cəbhəsində batalyon və alay komandiri olmuşdur. İvanoqorod şəhəri uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərmiş, 1915-ci ildə 2-cü dərəcəli «Müqəddəs Stanislav», 2-cü dərəcəli «Müqəddəs Anna», 4-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir» ordenləri və qılınclarla təltif edilmişdir.

Seyfulla Mirzə Qacar 1915-ci ildən 1917-ci ilədək Qafqazda, əsasən Şamaxıda müxtəlif hərbi vəzifələr daşımışdır. 1917-ci ildə 3-cü dərəcəli «Müqəddəs Vladimir» ordeni ilə təltif edilmişdir. Georgi silahı ilə mükafatlandırılmış, həmin ildə polkovnik (albay) rütbəsi ilə çar ordusundan tərxis olunmuşdur. [6]

Seyfulla Mirzə Qacar AXC yaranan zaman milli orduda qulluq etmişdir. 1920-ci il bolşevik istilasından sonra 1921-ci ilin yanvar ayına kimi Respublika konvoy nizamı hissəsinin rəisi olmuşdur. AXC zabiti olduğuna görə etibarsız şəxs kimi işdən çıxarılmışdır. Ağır ehtiyac içərisində yaşayan polkovnik Seyfulla Mirzə Qacar 1924-cü ilin martında Azərbaycan SSR Hərbi Komissarlığından maddi kömək istəmişdir. Lakin müraciəti öz müsbət həllini tapmamışdır.[9]

Beləliklə, tədqiqatlar göstərir ki, imperiyalar əyalət kimi baxdığı xalqlara aid müqəddəs nə varsa məhv edir. İmperiya siyasəti xalqların, şəxsiyyətlərin milli ruhunu öldürür, insanları imperiya siyasətinə uyğunlaşdıraraq istifadə edir, özünə lazım olmayan anda acımadan aradan götürür. Eynən XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Rusiyada təhsil almış azərbaycanlı hərbiçilərə qarşı olduğu kimi.

ƏDƏBİYYAT

1. Исторические записки.- Москва, 1938.
2. AR DSPİHA, fond 27, siyahı 2, iş 54, vər. 43-44
3. AXC və Qafqaz İslam ordusu. - Bakı, 2008.

4. Həsənli C. Azərbaycan Cümhuriyyəti. Yaradılardan Rusiya işğalına qədər (1918-1920).- Ankara, 1998.
5. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920), Законодательные акты (сборник документов).- Bakı, 1998
6. Çingizoğlu Ə. Qacarlar və Qacar kəndi.- Bakı, 2008.
7. Hacıyev Q. Çingizoğlu Ə. Qarabağlı hərbiçilər (Çar və AXС ordusunun zabitləri) Elmi red. K.K.Şükürov Bakı. Təknur, 2011, 330 s.
8. Süleymanov M. Azərbaycan Ordusu (1918-1920). - Bakı, 1999.
9. Nəzirli Ş. 1920-ci ildə Qarabağ döyüşləri. red. M. Süleymanov.- Bakı, 2009.- 432 s.

ОФЕЛЬЯ САЛМАНОВА

*Доцент Азербайджанского Государственного
экономического Университета,
доктор философии по истории*

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ВОЕННЫЕ, ОБУЧАВЩИЕСЯ В РОССИИ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ. И ИХ СУДЬБА

Бывшие азербайджанские офицеры (Эмир Кязым, Мирза Гаджар, Эменнулла Мирза, Гаджар, Сейфулла, Мирза Гаджар), служившие ранее в армии России, в годы существования АДР служили в национальной армии Азербайджана и именно поэтому впоследствии стали жертвами советской имперской политики. Империи уничтожают все светое, принадлежащее провинциям супердержав, подчиненным народам. Имперская политика стремится к уничтожению национального духа подчиненных народов, личностей. Приспосабливая людей к имперской политике, империи пользуются такими людьми, а «неблагонадежных» уничтожают. Таким же образом расправилась советская империя с азербайджанскими военными, обучавшимися в России в конце XIX - начале XX вв.

OFELYA SALMANOVA

*Azerbaijan State Economic University,
associate professor, PhD on history*

THE MILITARY MEN EDUCATED IN RUSSIA AT THE END OF THE NINETEENTH AND IN THE BEGINNING OF THE XX CENTURY AND THEIR FATE

The Azerbaijani officers who had served in Russian army in the past – Amir Kazim Mirza Gajar, Amanullah Mirza Gajar, Seyfulla Mirza Gajar became the victims of the imperial policy because they had served in the national army when the ADR was established.

Empires destroy everything sacred belonging to the people considered the province. Empires destroy the national spirit of the peoples, of the personalities; use the people adapting them to their imperial policy; if they do not need eliminate them mercilessly. As it was at the end of the XIX- in the early XX century against the military men studied in Russia.

Rəyçilər: t.e.d.Q.Ə.Hacıyev, t.e.d.A.Ə.Məmmədov

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin "Azərbaycan tarixi" kafedrasının 24.01.2013-ci i tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (pr.№07).